УДК 811.161.2:[316.774:004]:351.746.1(477)

Українізація культурного простору України в системі інформаційної безпеки держави

Ігор ПАРФЕНЮК
канд. н. із соц. комунік., доц.
Київський національний університет культури і мистецтв
вул. Є. Коновальця, 36, 01601, Київ, Україна
e-mail: parfeniuk10@gmail.com
ORCID ID 0000–0001–6203–2356
© Парфенюк І., 2019

Автор розглядає одну із проблемних особливостей інформаційної безпеки України — неоднорідність її інформаційно-культурного простору, наслідком чого є те, що частина українців ідентифікує себе з сусідньою культурою, використовує чужу мову спілкування і потенційно готова підтримати агресора у разі нападу. Прослідковується тенденція: сепаратизм, несприйняття української державності, символів, культури переважно виникає на території, де домінує чужа мова і навпаки: там де домінує українська, таких проблем не виникає. Саме тому в системі інформаційної безпеки України варто закласти стратегічні механізми українізації і розширення україномовного простору на території нашої держави. Автор статті доводить важливість українізації в системі інформаційної безпеки України. Під час дослідження розглядалися зарубіжні та вітчизняні наукові праці. У статті наводяться та аналізуються результати соціологічних досліджень щодо використання української мови в Україні. Застосовано комплекс загальнонаукових, логічних, спеціальних методів. Встановлено, що система інформаційної безпеки держави має складатися з оперативного рівня, який працює на виявлення шкідливих елементів в інформаційно-культурному просторі та швидке реагування на них, і стратегічного — розширення національного інформаційно-культурного простору, поліпшення засобів створення, поширення і збереження суспільно важливої корисної інформації. Визначено, що політика українізації — інтеграція українського суспільства на основі мови, культурної традиції, історичної та політичної самосвідомості українців. У статті під українізацією розуміється відновлення україномовного простору, який звузився, внаслідок насильницької русифікації українців. Виявлено, що роль українізації у системі інформаційної безпеки не зводиться лише до розуміння її як засобу поширення української культури — це фактор національної безпеки України та єдності нації.

Ключові слова: *українізація, інформаційна безпека, Україна, інформаційна війна.*

UKRAINIZATION OF CULTURAL SPACE OF UKRAINE IN THE STATE INFORMATION SECURITY SYSTEM

Ihor Parfeniuk
Phd in Social Communications, Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts,
36 Ye Konovalets str., 01601, Kyiv, Ukraine
e-mail: parfeniuk10@gmail.com
ORCID 0000–0001–6203–2356

The author considers one of the problematic features of Ukraine's information security — the heterogeneity of its information and cultural space, problematic features of Ukraine information security is the heterogeneity of its information and cultural space, which results in the fact that some Ukrainians identify themselves with the neighboring culture, use a foreign language and potentially ready to support the aggressor in the case of an attack. There is a tendency: separatism, rejection of Ukrainian statehood, symbols, culture mainly arise in a territory dominated by a foreign language, and vice versa: where Ukrainian language dominates, such problems do not arise. That is why strategic mechanisms of Ukrainianisation and expansion of Ukrainian-speaking space in the territory of our country should be laid in the information security system of Ukraine. The aim of the article is to prove the importance of Ukrainianization in the information security system of Ukraine. Foreign and domestic scientific works were considered during the research. The results of sociological researches on the use of Ukrainian language in Ukraine are presented and analyzed in the article. The complex of general scientific, logical and special methods is applied. It was established that the state information security system should consist of an operational level — working to identify the harmful elements in the information and cultural space and quickly respond to them and strategic — expanding the national information and cultural space, improving the means of creating, disseminating and preserving socially important useful information. It is determined that the policy of Ukrainization is the integration of Ukrainian society on the basis of language, cultural tradition, historical and political consciousness of Ukrainians. The article, under Ukrainianisation means the restoration of Ukrainian-language space, which has narrowed due to the forced Russification of Ukrainians. It is revealed that the role of Ukrainization in the information security system is not limited to understanding it as a means of spreading Ukrainian culture — it is a factor of national security of Ukraine and the unity of the nation.

Keywords: *Ukrainization, information security, Ukraine, information war.*

Актуальність проблеми

Україна пройшла складну історію становлення та здобуття незалежності, внаслідок чого ми отримали державу з неоднорідним інформаційно-культурним простором та регіонами, населення яких схильне ідентифікувати себе з іншими державами, які активно використовують це в своїй внутрішній та зовнішній політиці. У час потужного інформаційно-технічного розвитку не можна без обґрунтування та пояснень своїх дій розпочати війну, анексувати території тощо. Тому агресори мають спершу виграти інформаційну війну, переконати як мінімум власних громадян у правомірності вторгнення військ на чужу територію. Але найкраще для окупанта, коли сам об'єкт агресії вважає її звільненням від утисків чинної влади і готовий змінити прапори в очікуванні «кращого життя».

Постановка проблеми

Маючи негативний досвід такого сценарію, Україна повинна не лише зміцнювати армію, покращувати економіку та інфраструктуру, але й дбати про інформаційну безпеку. Взагалі найкращий варіант, коли держава розвивається комплексно у всіх сферах, є успішною та сильною, тоді її сприймають суб'єктом міжнародних відносин, а не об'єктом впливу. Над цим всім нашій державі ще треба працювати, якщо ж говорити про інформаційну безпеку України, є ряд проблем, що потребують вирішення і ряд особливостей, які необхідно враховувати. Однією з таких особливостей є неоднорідність інформаційно-культурного простору, наслідком чого є парадокс, коли частина українців ідентифікує себе з сусідньою культурою, використовує чужу мову спілкування і потенційно готова підтримати агресора у разі нападу. Тому маємо тенденцію: сепаратизм, несприйняття української державності, символів, культури переважно виникає на території, де домінує чужа мова і навпаки: там де домінує українська, таких проблем не виникає. Саме тому в системі інформаційної безпеки України варто закласти стратегічні механізми українізації та розширення україномовного простору на території нашої держави.

Стан вивчення проблеми

Питання мови і культури як фактора національної ідентичності і патріотизму не раз ставало об'єктом наукового зацікавлення українських дослідників. Серед них можна вказати: В. Васютинського, Л. Нагорну, М. Тимошика, С. Грабовського, П. Толочка, О. Саєнка, І. Кононова, І. Кресіну, Н. Пашину, А. Сальникову, С. Кисельова та багатьох інших. Інформаційну безпеку, питання захисту національного інформаційно-культурного простору досліджували, зокрема, А. Марущак, В. Петрик, В. Ліпкан, Б. Кормич, Г. Почепцов тощо.

Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених окресленій тематиці, питання українізації в системі інфор-

маційної безпеки України залишається малодослідженим і потребує подальшого вивчення.

Мета статті — довести важливість українізації в системі інформаційної безпеки України.

Завдання статті: 1) розглянути систему інформаційної безпеки держави; 2) розкрити сутність та необхідність українізації; 3) визначити роль українізації в системі інформаційної безпеки України.

Виклад основного матеріалу

Інформаційна безпека є інтегрованим складником національної безпеки і її розглядають як важливу функцію держави. Інформаційна безпека передбачає гарантування якісного всебічного інформування громадян, вільного доступу до різних джерел інформації, а також контроль за непоширенням дезінформації, сприяння цілісності суспільства, збереження інформаційного суверенітету, протидію негативним інформаційно-психологічним пропагандистським впливам та захист національного інформаційного простору від маніпуляцій, інформаційних війн та операцій (Ільницька, 2016, с. 28).

Отже держава, вибудовуючи систему інформаційної безпеки, прагне забезпечити всебічний розвиток громадян через вільний доступ до всіх ресурсів інформаційно-культурного простору, але водночас і стежить за тим, щоб туди не потрапляла маніпулятивна інформаційна продукція, що шкодитиме державі, громадськості чи індивіду.

Система інформаційної безпеки держави має складатися з кількох рівнів: перший (оперативний) має працювати на виявлення шкідливих елементів у інформаційно-культурному просторі та швидке реагування на них, другий (стратегічний) — розширення національного інформаційно-культурного простору, поліпшення засобів створення, поширення та збереження суспільно важливої корисної інформації.

Ю. Нестеряк розрізняє два підходи до розгляду інформаційної безпеки на основі міжнародних критеріїв (с. 45). У рамках першого підходу аналізується техніко-технологічний вимір, до якого належать такі міжнародні критерії інформаційної безпеки:

– захист інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу з метою забезпечення конфіденційності;

– забезпечення цілісності інформаційних ресурсів шляхом їх захисту від несанкціонованої модифікації або знищення;

– забезпечення працездатності систем за допомогою протидії загрозам відмови в обслуговуванні.

Другий підхід виходить із гуманітарного виміру інформаційної безпеки до якого належить:

– захист власної інформації та інформаційних систем;

– протидія негативному впливу на людську свідомість за допомогою системи засобів масової комунікації;

– захист інформаційних ресурсів і знань людей про самих себе та навколишній світ;

– протидія пропагандистським та психологічним кампаніям, підривним акціям у галузі культури і політики.

Усі перелічені критерії лягають в основу формування системи інформаційної безпеки держави, де мають враховуватися як техніко-технологічний, так і гуманітарний вимір. Крім того, система захисту від інформаційної агресії має враховувати і прогнозувати основні інформаційні загрози різних суб'єктів впливу.

На думку У. Ільницької до загроз національній безпеці України в інформаційній сфері належать (Ільницька, 2016, с. 30):

– прояви обмеження свободи слова та доступу до інформації;

– викривлення, спотворення, блокування, замовчування, упереджене та тенденційне висвітлення інформації;

– несанкціоноване її поширення;

– відкрита дезінформація;

– інформаційна експансія з боку інших держав та руйнівне інформаційне вторгнення у національний інформаційний простір;

– виникнення і функціонування у національному інформаційному просторі держави непідконтрольних інформаційних потоків;

– поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості;

– повільність входження України у світовий інформаційний простір;

– невиваженість державної інформаційної політики та відсутність необхідної інфраструктури в інформаційній сфері;

– розміщення дезінформації в Інтернеті.

Серед перелічених інформаційних загроз можна окреслити небезпеки, що мають тактичний і стратегічний вплив на систему інформаційної безпеки. До стратегічних інформаційних загроз належать всі ті, які вносять зміни у культурний простір в інтересах суб'єкта агресії. Таким чином, неоднорідність інформаційно-культурного простору України є наслідком інформаційної агресії, яка здійснювалася століттями державними утвореннями, що включали в себе українські землі. Саме тому, говорячи про українізацію, ми маємо на увазі відновлення україномовного простору, який звузився внаслідок насильної русифікації українців.

Політика українізації — інтеграція українського суспільства на основі мови, культурної традиції, історичної та політичної самосвідомості українського етносу (Красносілецький, 2015, с. 41).

Процес, названий терміном «українізація», його появу і сутність з огляду на історичні факти варто пов'язувати з діяльністю Української Центральної Ради. В цьому сенсі недоцільно замінювати означений термін поняттям «дерусифікація». Адже термін «українізація»

запроваджено в широкий ужиток у 1917 р. як відображення головного напряму та змісту тодішніх революційних подій в Україні, діяльності національних політичних сил. Пізніше цей термін використовувала і радянська влада для позначення політики, значно вужчої за змістом (без створення національної незалежної держави із власною армією, дипломатичною службою, грошовою системою тощо, без плюралізму політичних сил, самостійної економіки тощо) (Шевченко, 2014, с. 112).

Варто пам'ятати, що насаджувана століттями насильницьким шляхом русифікація здатна до тривалого існування. Перехідний етап інтеграції російськомовної громади до сучасного українського суспільства повинен бути поступовим, крім того, виваженим і різностороннім.

Як вважає В. Василенко, питання українізації є не просто засобом поширення української культури — це фактор національної безпеки України та єдності нації. Діяльність українофобів суперечить законодавству та національним інтересам України, тому має присікатися (с. 23–25).

Однак, всупереч зазначеному, варто констатувати, що питання мови в Україні навпаки весь час виступало чинником поділу країни, особливо під час виборів, коли політики навмисно загострювали цю тему, провокуючи конфлікти з метою отримати додаткові голоси на виборчих дільницях. Не залишалися осторонь і зарубіжні суб'єкти впливу, які через своїх агентів і широку структуру підконтрольних організацій готували антиукраїнські акції, поширювали шкідливі інформаційні повідомлення тощо. Робилося ж це з однією метою: продовження русифікації та посилення антиукраїнських орієнтацій всупереч формуванню української ідентичності в Україні.

Як зазначають М. Степико і Т. Черненко, ідентичність нації — цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша країни, визначальна засада зовнішньої та внутрішньої політики держави. Домінуюча ідентичність дає назву країні (державі), наповнює сенсом її життя. Змістом домінуючої ідентичності є самоототожнення людини з певною спільнотою, її цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, що є визначальним чинником реалізації та захисту внутрішніх і зовнішніх інтересів особистості. Головною метою формування домінуючої ідентичності особистості є досягнення психологічного усвідомлення нею спільності долі всіх членів нації, незалежно від їхнього етнічного походження, формування почуття відповідальності індивідів за існування та розвиток нації, готовності захищати її свободу та незалежність. Слабкість національної ідентичності призводить до зростання привабливості для представників етнічних груп, що компактно проживають у певних регіонах країни, ідентифікувати себе з народами сусідніх держав, а для багатьох

суміжних держав — до спокуси розробки сценаріїв «захисту» «своїх співвітчизників» на цих територіях (с. 178).

Парадигма «мова — національна ідентичність» є історичним конструктом, який великою мірою зумовлює існуючий поділ світу на держави-нації. У мові формуються змісти, знаходять своє вираження цінності, набувають значення знаки й символи держави. Тому основним завданням зміцнення національної ідентичності та консолідації української нації є ціннісна українізація суспільства, що ґрунтується на мовних та культурних цінностях української нації (Степико і Черненко, 2017, с. 182).

Йдеться не про утиски національних меншин чи їхніх прав розмовляти рідною мовою, мається на увазі необхідність виправити наслідки довготривалої русифікації, що привела до парадоксу, коли українець за національністю відкидає власну мову і культуру на користь агресора, що є підґрунтям для руйнування безпеки держави.

Великою перевагою для України в процесі українізації є те, що незважаючи на столітні заборони, українська мова не знищена, агресія Росії об'єднала українців у прагненні захистити батьківщину і внесла розуміння необхідності відновлення та розвитку української культури і мови. Однак, це розуміння стосується не всієї держави, що можна побачити, аналізуючи результати дослідження громадської думки в Україні щодо мови.

Згідно з результатами дослідження («Рейтинг», 2017), проведеного 12–28 грудня 2017 р. соціологічною групою «Рейтинг», 47 % громадян заявили, що використовують вдома для спілкування українську мову, 29 % — як українську так, і російську, 24 % — російську, 1 % — іншу мову. Більше тих, хто використовує вдома виключно українську мову проживають на Заході, Півночі та в Центрі (за винятком Кіровоградської, Сумської областей та Києва). Тих, хто використовує переважно російську, більше на Одещині, Харківщині та Донбасі. В інших областях використовують обидві мови, як українську, так і російську.

Із проведеного опитування видно, що на тих територіях України, які були найдовше в складі російських державних утворень і піддавалися багаторічній русифікації, українці переважно використовують російську мову. Проте якщо загалом брати прихильників української мови як державної, то під час цього опитування також було зафіксовано їх зростання. Так, вважали вже 61 % (у 2014 році таких було 47 %), ще 20 % — стверджували, що російській можна надати статус офіційної в окремих регіонах, 15 % — за надання російській мові статусу державної.

За останніми опитуваннями (29 травня — 3 червня 2019 року), кількість прихильників єдиної державної української мови ще зросла. Згідно з опитуванням 66 % респондентів вважають, що українська

мова має бути єдиною державною, а російська — вільно використовуватися. 21 % опитаних — виступає за те, щоб надати російській мові поряд з українською статус державної по всій території України, ще 11 % — за її офіційний статус, 2 % — не змогли відповісти. Найбільше тих, хто виступає за статусність російської мови, — серед мешканців Сходу (46 % — за російську державну і 19 % — за офіційну), тих, хто спілкується нею постійно (43 % — за державну, 17 % — за офіційну). На Заході традиційно переважна більшість виступає за єдину державну мову українську — 88 %, і лише 4 % готові надати російській мові статус другої державної, а 2 % — статус офіційної (Укрінформ, 2019).

Потрібно визнати, що в останні роки, особливо після російської агресії, українська влада зробила ряд кроків для українізації інформаційно-культурного простору. Найбільш рішучим кроком стало прийняття закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», що 16 липня 2019 року набув чинності, за винятком низки положень, які набудуть чинності дещо пізніше.

Закон закріплює українську мову як єдину державну в Україні, вона обов'язкова для органів державної влади і публічних сфер на всій території країни. Відповідно до закону, державна мова має використовуватися в освітній та медичній сферах, у трудових відносинах та у сфері обслуговування споживачів, а також у публічних заходах, рекламі та інших сферах. Також закон зобов'язує посадовців володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків. Дія цього закону не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів. За публічне приниження чи зневажання української мови, а також навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах або створення перешкод та обмежень у застосуванні мови передбачена адміністративна відповідальність (ВРУ, 2019).

Закон викликав ряд дискусій в українському суспільстві. Згідно опитування, що проводилося 3–18 червня 2019 року переважна більшість населення України (83 %) добре обізнані або дещо знають про закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Про це свідчать дані опитування компанії Info Sapiens. За даними опитування з тих, хто знає про закон, 59 % загалом підтримує його ухвалення, тоді як проти 27 %. На Заході України підтримка закону сягає — 85 %, на Півночі — 71 %, в Києві — 67 %, в Центрі — 57 %. Водночас на Півдні та Сході більшість виступають проти закону. Підтримують на Півдні 26 %, на Сході — 29 % (RBC-Україна, 2019).

Однак, до процесу українізації не можна підходити фрагментарно. Зміна законодавчого поля без інформаційно-роз'яснювальної роботи приречена на поразку. На нашу думку, українізація не має проходити виключно методом вказівок і заборон, хоча звичай-

но на законодавчому рівні мають відстоюватися права та домінування української мови. Потрібно проводити успішну політику популяризації української мови та створення переваг для її носіїв. Основою політики українізації має стати потужна інформаційно-комунікаційна діяльність спрямована на формування престижності використання української мови.

Висновки

1. Система інформаційної безпеки держави має складатися з оперативного рівня, який працює на виявлення шкідливих елементів у інформаційно-культурному просторі та швидке реагування на них, і стратегічного — розширення національного інформаційно-культурного простору, поліпшення засобів створення, поширення і збереження суспільно важливої корисної інформації.

2. Під терміном «українізація» ми маємо на увазі відновлення україномовного простору, який звузився, внаслідок насильницької русифікації українців. Політика українізації — інтеграція українського суспільства на основі мови, культурної традиції, історичної і політичної самосвідомості українців.

3. Роль українізації у системі інформаційної безпеки не зводиться лише до розуміння її засобом поширення української культури — це фактор національної безпеки України та єдності нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Більшість українців підтримують закон про мову. (2019). *РБК-Україна*. Взято з https://www.rbc.ua/ukr/news/bolshinstvo-ukraintsev-podderzhivayut-zakon-1563289269.html.
2. Василенко, В. (2014). Компромісна поступка чи замах на конституційний лад? *Український тиждень*, 19, 22–25.
3. Дві третини населення України хоче, щоб українська мова була єдиною державною. (2019). *Укрінформ*. Взято з https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2715844-dvi-tretini-ukrainciv-za-edinu-derzavnu-movu.html.
4. Ільницька, У. (2016). Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. *Humanitarian vision*, 2(1), 27–32.
5. Красносілецький, Д. П. (2015). Феномен українізації як фактор національної консолідації українського суспільства. *Грані*, 3, 40–44.
6. Настрої та очікування українців: регіональні особливості. (2018). *Соціологічна група «Рейтинг»*. Взято з http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_i_ozhidaniya_ukraincev_regionalnye_osobennosti.html.
7. Нестеряк, Ю. В. (2013). Міжнародні критерії інформаційної безпеки держави: теоретико-методологічний аналіз. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, 3, 40–45.
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної. № 2704–VIII. (2019).

9. Степико, М. Т., & Черненко Т. В. (2017). Українська ідентичність як визначальна засада протидії російській агресії. *Стратегічні пріоритети*, 3, 178–183.
10. Шевченко, В. (2014). До питання про українізацію доби визвольних змагань і відродження національної державності та соборності (1917–1921 рр.). *Україна у світовій історії*, 4, 108–122.

REFERENCES

1. Bilshist ukraintsiv pidtrymuiut zakon pro movu [Most Ukrainians support the law on language]. (2019). *RBK-Ukraina*. Retrieved from https://www.rbc.ua/ukr/news/bolshinstvo-ukraintsev-podderzhivayut-zakon-1563289269.html [in Ukrainian].
2. Dvi tretyny naselennia Ukrainy khoche, shchob ukrainska mova bula yedynoiu derzhavnoiu [Two thirds of the population of Ukraine wants the Ukrainian language to be the only state language]. (2019). *Ukrinform*. Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2715844-dvi-tretini-ukrainciv-za-edinu-derzavnu-movu.html [in Ukrainian].
3. Ilnytska, U. (2016). Informatsiina bezpeka Ukrainy: suchasni vyklyky, zahrozy ta mekhanizmy protydii nehatyvnym informatsiino-psykholohichnym vplyvam [Information Security of Ukraine: Current Challenges, Threats and Mechanisms to Counteract Negative Information and Psychological Impacts]. *Humanitarian vision*, 2(1), 27–32 [in Ukrainian].
4. Krasnosiletskyi, D. P. (2015). Fenomen ukrainizatsii yak faktor natsionalnoi konsolidatsii ukrainskoho suspilstva [The phenomenon of Ukrainianization as a factor of national consolidation of Ukrainian society]. *Hrani*, 3, 40–44 [in Ukrainian].
5. Nastroi ta ochikuvannia ukraintsiv: rehionalni osoblyvosti [Moods and Expectations of Ukrainians: Regional Features]. (2018). *Rating Group Ukraine*. Retrieved from http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_i_ozhidaniya_ukraincev_regionalnye_osobennosti.html [in Ukrainian].
6. Nesteriak, Yu. V. (2013). Mizhnarodni kryterii informatsiinoi bezpeky derzhavy: teoretyko-metodolohichnyi analiz [International criteria for information security of the state: a theoretical and methodological analysis]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, 3, 40–45 [in Ukrainian].
7. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state language]. № 2704–VIII. (2019) [in Ukrainian].
8. Shevchenko, V. (2014). Do pytannia pro ukrainizatsiiu doby vyzvolnykh zmahan i vidrodzhennia natsionalnoi derzhavnosti ta sobornosti (1917–1921 rr.) [On the question of Ukrainianization of the era of liberation competitions and the revival of national statehood and catholicity (1917–1921)]. *Ukraina u svitovii istorii*, 4, 108–122 [in Ukrainian].
9. Stepyko, M. T., & Chernenko T. V. (2017). Ukrainska identychnist yak vyznachalna zasada protydii rosiiskii ahresii [Ukrainian identity as a defining basis for countering Russian aggression]. *Stratehichni priorytety*, 3, 178–183 [in Ukrainian].
10. Vasylenko, V. (2014). Kompromisna postupka chy zamakh na konstytutsiinyi lad? [Compromise concession or encroachment on the constitutional system?]. *Ukrainskyi tyzhden*, 19, 22–25 [in Ukrainian].